

Έφη Παλαιολόγου
Νηπιαγωγός, Δ.Μ.Σ. στις Επιστήμες
της Εκπαίδευσης

Δημήτρης Πολίτης
Αναπλ. Καθηγητής, Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η.-
Παν/μιο Πατρών

«Η συνεισφορά των αφηγηματικών διαδικασιών στην εκδίπλωση του προσωπικού μύθου: Προσεγγίζοντας την αφήγηση λαϊκών παραμυθιών στο Νηπιαγωγείο μέσα από την Ψυχαναλυτική Θεωρία του Norman Holland».

Εισαγωγικά

Η συνεισφορά των (λαϊκών) παραμυθιών στην Προσχολική Εκπαίδευση μπορεί να θεωρηθεί διττή: από τη μια πλευρά οι παραμυθι(α)κές αφηγήσεις λειτουργούν ως μέσο αποφόρτισης και χαλάρωσης μέσα από το χιούμορ, τη φαντασία και τις ευκαιρίες που δίνουν στα παιδιά για έκφραση, ενώ από την άλλη τα οδηγούν στην ανακάλυψη των συναισθημάτων τους, στην ηθική δικαίωση και στην αποδοχή αυτών των συναισθημάτων μέσα από τις περιπέτειες των μυθοπλαστικών ηρώων που εμπλέκουν.

Ο αρχικός και κύριος σκοπός του παραμυθιού είναι η ψυχαγωγία, η παροδική έστω απόδραση από την πραγματικότητα σε κάποιο χώρο και χρόνο, όπου τα πράγματα έχουν διαφορετικές και απρόσμενες λειτουργίες και όπου οι άνθρωποι αποκτούν χαρακτηριστικά και ιδιότητες ανύπαρκτα στην πραγματική ζωή: «Η αρχή του παραμυθιού είναι η αρχή για ένα παιγνίδι, όπου το ζητούμενο είναι η απόδραση από την πραγματικότητα» (Αυδίκος, 1997: 40). Ωστόσο, αυτή η άποψη δεν είναι η μόνη ούτε η επικρατέστερη, καθώς τα παραμύθια λόγω της ιδιομορφίας τους που τα διαφοροποιεί από τις άλλες μορφές λογοτεχνικής αφήγησης, δηλαδή λόγω της παρουσίας του μαγικού στοιχείου, θεωρούνται το μέσο για την εκπλήρωση επιθυμιών. Ό,τι δεν είναι εφικτό στην πραγματική ζωή πραγματώνεται με ευκολία στον κόσμο του παραμυθιού για την ευχαρίστηση αλλά και την ηθική ικανοποίηση των ακροατών. Σύμφωνα με αυτή τη διάσταση του παραμυθιού, την οποία ο Αυδίκος ονομάζει ηθική, το παραμύθι έχει «κανονιστικό χαρακτήρα». Στόχος του, δηλαδή, είναι «να απεικονίσει έναν κόσμο που θα αποκαθιστά, έστω και σε φαντασιακό επίπεδο, την πραγματικότητα. Επεμβαίνει διορθωτικά στον κόσμο του πραγματικού, ρετουσάροντας τις κοινωνικές αδικίες και εκπληρώνοντας τα όνειρα του ανθρώπου» (Αυδίκος, 1997: 40). Έχει διατυπωθεί η άποψη από τον Bruno Bettelheim ότι «η φροϋδική σκέψη είναι, σε σχέση με τα παραμύθια, πιο σημαντική στο πλαίσιο μιας παιδαγωγικής θεραπευτικής παρά σ' αυτό της δημιουργικής φαντασίας» (Jean, 1996: 224). Στη δήλωση αυτή είναι προφανής ο θεραπευτικός και λυτρωτικός ρόλος του παραμυθιού. Τα συναισθήματα των ηρώων και τα αδιέξοδα στα οποία βρίσκονται πολλές φορές, οι πιέσεις που δέχονται και οι ψυχικές αναταράξεις που τους χαρακτηρίζουν, ωθούν τα παιδιά να ταυτιστούν μαζί τους και να απελευθερωθούν, καθώς πολλές

φορές αισθάνονται ένα είδος δικαίωσης μέσα από την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων από τον ήρωα με τον οποίο ταυτίζονται. Κατά κάποιο τρόπο τα παραμύθια προβάλλουν τα οφέλη της ηθικής συμπεριφοράς, ικανοποιώντας έτσι το αίσθημα δικαιοσύνης των παιδιών (Norton, Norton, & McClure, 2007: 232-237).

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας βρίσκουν ελκυστικές τις ιστορίες οι οποίες, με τη δύναμη της μαγικής ιδιότητας των παραμυθιών, θυμίζουν τη δική τους ζωή και στις οποίες συναντούν ήρωες με τα δικά τους χαρακτηριστικά. Η δύναμη των παραμυθιών είναι «όλοι οι τρόποι με τους οποίους μπορούμε να τα χρησιμοποιήσουμε και ο παροτρυντικός ρόλος που μπορούν να παίξουν στη δημιουργική δραστηριότητα των παιδιών» (Jean, 1996: 185). Επιπλέον, ο προσδιορισμός του παραμυθιού ως αφήγησης¹ διευκολύνει πολύ την κατανόηση του πρωτεύοντος ρόλου της αφηγηματικής τεχνικής στο Νηπιαγωγείο. Τα παραμύθια είναι γεμάτα από πολλούς και πολυδιάστατους χαρακτήρες. Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των ηρώων καταλαμβάνουν μια ευρεία κλίμακα, όπως και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των παιδιών της ηλικίας αυτής. Φυσικά, στα παραμύθια δεν υπάρχει ο σύγχρονος κόσμος, όπως τον βιώνουν τα παιδιά στην πραγματική ζωή, ενώ οι συνθήκες ζωής των ηρώων δεν είναι ίδιες με τις δικές τους, ωστόσο τα συναισθήματα των ηρώων και τα αδιέξοδα στα οποία βρίσκονται πολλές φορές, οι πιέσεις που δέχονται και οι ψυχικές αναταράξεις που τους χαρακτηρίζουν, ωθούν τα παιδιά να ταυτιστούν μαζί τους και να απελευθερωθούν, καθώς πολλές φορές αισθάνονται ένα είδος δικαίωσης μέσα από την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων από τον ήρωα με τον οποίο ταυτίζονται. Κατά κάποιο τρόπο τα παραμύθια προβάλλουν τα οφέλη της ηθικής συμπεριφοράς, ικανοποιώντας έτσι το αίσθημα δικαιοσύνης των παιδιών (Norton, 2003: 233). Το παραμύθι πραγματεύεται θέματα, όπως: η ζήλεια, η μητρότητα, η αδελφική αντιπαράθεση, η σεξουαλικότητα, η αδικία μέσα στην οικογένεια και στην κοινωνία, ο φθόνος, οι σωματικές αδυναμίες, οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις. Η μαγεία των παραμυθιών «όχι μόνο δεν αποκρύπτει την πραγματικότητα των κοινωνικών σχέσεων, αλλά την αποκαλύπτει με το να τις κατονομάζει, "να σκληραίνει" τις γραμμές τους» (Jean, 1996: 289).

Με την ανάγνωση ή, στην περίπτωση του Νηπιαγωγείου, με την αφήγηση των παραμυθιών, μπορούμε να πραγματευτούμε σοβαρά θέματα που δεν είναι δυνατό να τα συζητήσουμε διαφορετικά με τα παιδιά, όπως ο θάνατος και η απώλεια αγαπημένων προσώπων: «είναι χαρακτηριστικό των παραμυθιών να δηλώνουν ένα υπαρξιακό δίλημμα με συντομία και ευστοχία. Αυτό επιτρέπει στο παιδί να αντιμετωπίσει το πρόβλημα στην πιο ουσιώδη του μορφή, ενώ μια πιο μπερδεμένη μορφή θα του δημιουργούσε σύγχυση» (Bettelheim, 1989: 8).² Η προσέγγιση με ψυχαναλυτική

---

¹Ο Jean αναπαράγει τον ορισμό του *Grand Larousse de la langue française* (Jean, 1996: 25). (βλ. ακόμη: Καπλάνογλου, 2002).

²Όταν δεν δηλώνεται διαφορετικά στη βιβλιογραφική ταυτότητα των πηγών μας, η μεταφορά ξενόγλωσσων αποσπασμάτων ή μεμονωμένων λέξεων στα ελληνικά γίνεται με δική μας ευθύνη.

ματιά μας βοηθά να δούμε αυτές τις συναισθηματικές διακυμάνσεις και να τις αντιμετωπίσουμε όσο το δυνατό πιο αποτελεσματικά. Τα λαϊκά παραμύθια «δεν αποτελούν βέβαια ειδησεογραφικές ανταποκρίσεις από την καθημερινή ζωή, δεν προσπαθούν να φωτογραφίσουν την πραγματικότητα. Όμως δε διαχωρίζονται από αυτήν και ως εκ τούτου συνιστούν ένα πολύ πλούσιο υλικό "αντανάκλασεων"» (Jean, 1996: 117), οι οποίες αφορούν την κουλτούρα, όπως φαίνεται μέσα από την καθημερινή ζωή. Στο Νηπιαγωγείο η ανάγνωση παραμυθιών, κλασικών, παραδοσιακών ή σύγχρονων, είναι μέρος του καθημερινού προγράμματος και θεωρείται, πολύ ορθά, ότι συμβάλλει στη σωστή ανάπτυξη του παιδιού και στην εξωτερίκευση των συναισθημάτων του μέσα από την απελευθέρωση της φαντασίας του. «Η ώρα του παραμυθιού» είναι ώρα επιστροφής στην ηρεμία, στη γαλήνη, στη συγκέντρωση (Jean, 1996: 293). Συνήθως, στο Νηπιαγωγείο η ώρα του παραμυθιού είναι προς το τέλος του προγράμματος, όταν τα παιδιά είναι αρκετά κουρασμένα και επιζητούν τη χαλάρωση και την ηρεμία. Όταν διαβάζουμε ένα παραμύθι στα παιδιά, ο σκοπός μας είναι πρωτίστως ψυχαγωγικός. Γνωρίζουμε το σημαντικό ρόλο της εικόνας, ωστόσο, αν θέλουμε να απελευθερώσουμε τη φαντασία του νηπίου, θα τολμήσουμε την αφήγηση λαϊκών παραμυθιών, στηριζόμενοι μόνο στο κείμενο και αφήνοντας τα παιδιά να δημιουργήσουν τις δικές τους εικόνες και να μιλήσουν γι' αυτές. Στη Λαογραφία το παραμύθι έχει το ρόλο που έχει το μυθιστόρημα στη Λογοτεχνία (Λουκάτος, 1977: 140), οπότε οι μικροί ακροατές απολαμβάνουν τα οφέλη της αφήγησης όπως ένας ενήλικος αναγνώστης απολαμβάνει εκείνα της ανάγνωσης ενός λογοτεχνικού κειμένου. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την αφήγηση των παραμυθιών με τρόπο όχι στατικό αλλά απελευθερωτικό για τα παιδιά, έτσι ώστε να αποκτήσουν την πρόσβαση στην ανακάλυψη των δυνατοτήτων τους και στην αναγνώριση, στην αντιμετώπιση και στην αποδοχή των συναισθημάτων τους.

Η παρούσα ανακοίνωση συνιστά συνοπτική παρουσίαση μιας ευρύτερης, εμπειρικής έρευνας³ που υλοποιήσαμε σε ένα Νηπιαγωγείο. Βασικός σκοπός της έρευνας αυτής ήταν να ελέγξουμε την πιθανή αξιοποίηση της Ψυχαναλυτικής Θεωρίας του Norman Holland που μας στήριξε θεωρητικά με παιδιά προσχολικής ηλικίας. Για το λόγο αυτό ακολουθήσαμε, όσο ήταν δυνατό, τη μέθοδο του Holland, προσαρμόζοντας τις αρχές της στην ηλικία των ατόμων που συμπεριλάβαμε στο δείγμα της έρευνάς μας. Τα τελικά μας ευρήματα δεν δικαιώνουν μόνο την αξιοπιστία και την πολλαπλή χρησιμότητα των θέσεων του Holland, αλλά αναδεικνύουν για μια ακόμη φορά τη δυναμική συμβολή του μυθοπλαστικού λόγου στην εκδίπλωση του προσωπικού μύθου.

---

³ Αναφερόμαστε στην έρευνα, την οποία πραγματοποιήσαμε στο πλαίσιο εκπόνησης της Μεταπτυχιακής Διπλωματικής μας Εργασίας με τίτλο: «Το "Θέμα Ταυτότητας" των παιδιών προσχολικής ηλικίας και η ανταπόκρισή τους στην αφήγηση λαϊκών παραμυθιών μέσα από την Ψυχαναλυτική Θεωρία του Norman Holland» (Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η.-Παν/μιο Πατρών, 2016). (Βλ. <https://nemertes.library.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/10170/3/Palaiologou%28teeapi%29.pdf>).

Η ταυτότητα της έρευνας

Η υπόθεση της μελέτης μας ήταν αν πράγματι μέσα από την Ψυχαναλυτική Θεωρία και τη Θεωρία του Norman Holland μπορούμε να οδηγηθούμε σε κάποια συμπεράσματα για τη σχέση της φαντασίας και της δημιουργικότητας των παιδιών, όπως αυτές προκύπτουν από την αφήγηση, με το θέμα Ταυτότητας, τα οποία με τη σειρά τους θα μας οδηγήσουν σε δημιουργικότερους και πιο αποτελεσματικούς τρόπους αξιοποίησης των παραμυθιών στην προσχολική τάξη. Ο σκοπός αυτής της αξιοποίησης είναι να ανακαλύψει το ίδιο το παιδί κάποιες πτυχές του εαυτού του και να τις εκφράσει ελεύθερα στο πλαίσιο της γενικότερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του που ενθαρρύνεται από το Νηπιαγωγείο.⁴

Κύριος σκοπός μας, λοιπόν, είναι να δούμε μέσα από τη διαδικασία της αφήγησης των παραμυθιών και τις απαντήσεις των παιδιών, αν η ταυτότητά τους είναι εκείνο το στοιχείο που καθοδηγεί τις προτιμήσεις τους και σε ποιο βαθμό αυτό φαίνεται στον τρόπο που απαντούν σχετικά με το τι τους άρεσε ή όχι. Στους επιμέρους στόχους της έρευνάς μας ήταν να διερευνήσουμε τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη φαντασία των παιδιών της προσχολικής ηλικίας και στη δημιουργικότητά τους με το θέμα ταυτότητας του Norman Holland. Η Θεωρία του Holland αναγνωρίζει ως Ταυτότητα την προσωπικότητα που διαμορφώνεται στην παιδική ηλικία, τη διαφοροποίηση του εαυτού μας από τους άλλους, η οποία "χτίζει" την προσωπικότητά μας και επιδέχεται, χωρίς όμως να αλλάζει στη βάση της, κάποιες προσθήκες ανάλογα με τις εμπειρίες που αποκτούμε κατά τη διάρκεια της ζωής μας. Επιπλέον, επιμέρους στόχοι της συγκεκριμένης έρευνας ήταν η ανακάλυψη του τρόπου ή των τρόπων με τους οποίους το παιδί αυτής της ηλικίας εκφράζει κάποιες πτυχές της προσωπικότητάς του στο πλαίσιο της γενικότερης ανάπτυξής του στο Νηπιαγωγείο, καθώς επίσης και με ποιο τρόπο μπορεί η αφήγηση παραμυθιών ως διαδικασία διάδρασης να οδηγήσει σε αποτελεσματικά μέσα αποδοχής και αντιμετώπισης όλων των συναισθηματικών διακυμάνσεων των παιδιών. Στις στοχεύσεις μας, ακόμη, ήταν να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με τον παραδοσιακό τρόπο αφήγησης παραμυθιών, ώστε να αναπτύξουν τη φαντασία τους μόνο μέσα από το κείμενο, χωρίς τη βοήθεια των εικόνων. Οι βασικοί λόγοι για τους οποίους καταλήξαμε στα συγκεκριμένα παραμύθια αφορούν τη γλώσσα, η οποία είναι απλή αλλά με ιδιωτισμούς και λέξεις σχεδόν εξαφανισμένες που θεωρήσαμε ότι θα είχαν ενδιαφέρον για τα παιδιά, έπειτα η θεματολογία, η γνωριμία με παλιότερες εποχές, η ελληνικότητα των παραμυθιών και η έντονη ύπαρξη του μαγικού στοιχείου και των συμβολισμών που έχουν ενδιαφέρον για την Ψυχαναλυτική Θεωρία.

---

⁴ Βλ. σχετικά: *Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου* (2011) (1^ο μέρος: «Παιδαγωγικό πλαίσιο και αρχές Προγράμματος Σπουδών Νηπιαγωγείου»), σ. 7. Ημερομηνία πρόσβασης 1/02/2016 από: http://www.iep.edu.gr/images/IEP/programmata_spoudon/prosxoliki_elpaidaysi/meros_1_paidagogiko_plaisio.pdf.

Το δείγμα μας, σε ό,τι αφορά τα υποκείμενα της έρευνάς μας, αποτέλεσαν τα έξι (6) από τα είκοσι (20) νήπια (5, 5- 6 ετών) του τμήματος του 6^{ου} διθέσιου Νηπιαγωγείου Ναυπάκτου κατά το σχολικό έτος 2015-2016. Η έρευνά μας έγινε κατά τη διάρκεια του πρωινού προγράμματος, την ώρα της αφήγησης παραμυθιών και στο χρονικό διάστημα ανάμεσα στο Μάρτιο και στον Ιούνιο 2016. Επεξεργαστήκαμε δέκα λαϊκά ελληνικά παραμύθια, μέσα από τα οποία προσπαθήσαμε να κατανοήσουμε, καταγράφοντας ύστερα από παρατήρηση, τις αντιδράσεις των παιδιών και την επίδραση που ασκούν πάνω τους τα θέματα που πραγματεύονται αυτά τα παραμύθια. Τα παραμύθια προέρχονταν από τη δίτομη συλλογή του Γ. Α. Μέγα: *Ελληνικά Παραμύθια* και αναφερόμαστε στα: «Η Πούλια κι ο Αυγερινός», «Ποιο είναι το γληγορότερο πράμα του κόσμου», «Οι δώδεκα μήνες», «Η Ανθούσα, η ξανθούσα και η χρυσομαλλούσα», «Ήλιος και Φεγγάρι» από τον Α' τόμο (Μέγας, 2004) και στα: «Η μαγεμένη λίμνη», «Η γλάστρα με το βασιλικό», «Η κοιμισμένη βασιλοπούλα», «Το φίδι», «Οι παπαρούνες» από το Β' τόμο (Μέγας, 2010).

Ο χρόνος που διαθέσαμε για τις συνεντεύξεις των παιδιών ήταν πολύ λιγότερος από το χρονικό διάστημα της μιας ώρας λόγω της ηλικίας των νηπίων αλλά και λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα του λογοτεχνικού αναγνώσματος. Αυτός είναι και ο λόγος που η εργασία μας δεν είχε σκοπό να προχωρήσει σε γενικά συμπεράσματα για την επιβεβαίωση της εφαρμογής της Ψυχαναλυτικής Θεωρίας του Holland στα παιδικά αναγνώσματα, αλλά απλώς να προσθέσει μια άποψη για τις πιθανότητες της εφαρμογής της Θεωρίας αυτής σε παιδιά νηπιακής ηλικίας και για τη σημασία των παρατηρήσεων που μπορεί να κάνει ο/η Νηπιαγωγός γύρω από τις αναγνωστικές προτιμήσεις των παιδιών. Σε καμία περίπτωση τα συμπεράσματα της έρευνάς μας δεν μπορούν να θεωρηθούν απόλυτα και, κατά συνέπεια, δεν θα προβούμε σε ανάλυση των συμπερασμάτων αυτών από ψυχαναλυτική σκοπιά, καθώς δεν ανήκει μια τέτοια δραστηριότητα στις αρμοδιότητές μας. Ωστόσο, οι περιορισμοί στην έρευνά μας ήταν αρκετοί και είχαν σχέση με τη μικρή ομάδα παιδιών, καθώς η έρευνά μας έγινε μόνο σε ένα Νηπιαγωγείο, αλλά και με τον δύσκολο προγραμματισμό λόγω της ηλικίας των παιδιών. Ο περιορισμένος χρόνος, εξαιτίας εξωγενών παραγόντων, του ωραρίου λειτουργίας του Νηπιαγωγείου, των απουσιών των παιδιών λόγω ασθένειας, κ.λπ. ήταν ένα ακόμη εμπόδιο. Επιπλέον, λόγω της ευαίσθητης ηλικίας των παιδιών, χρειάστηκε να υπάρξει μια σχετική "προσαρμογή" των ερωτημάτων μας στα ερωτήματα του Holland, όπως π.χ. η αντικατάσταση του βασικού ερωτήματος «Πώς αισθάνεσαι;» με το «Τι σου έκανε περισσότερη εντύπωση;», αφού γνωρίζουμε ότι τα παιδιά της ηλικίας αυτής δυσκολεύονται να απαντήσουν στην πρώτη ερώτηση, ίσως λόγω περιορισμένου λεξιλογίου σχετικά με τα συναισθήματα, ενώ είναι πολύ πρόθυμα να μιλήσουν για τα πράγματα που τους κάνουν εντύπωση, χρησιμοποιώντας περισσότερες λέξεις, κυρίως ρήματα παρά ουσιαστικά (φοβάμαι αντί φόβος, κ.λπ.).

Στα βήματα του Holland

Το μεθοδολογικό μας εργαλείο συγκροτήθηκε αποκλειστικά από την Ψυχαναλυτική Θεωρία Λογοτεχνίας του Norman Holland, η οποία βασίζεται στην Ψυχαναλυτική Θεωρία του S. Freud. Χωρίς απόρριψη των υπολοίπων Θεωριών της Λογοτεχνίας, ο Holland, τονίζει την πίστη του στη λεπτομερή μελέτη του κειμένου και στην Ψυχανάλυση, πιστεύοντας πως ο συνδυασμός των δύο μπορεί να διαφωτίσει τη θέαση της Λογοτεχνίας καθώς μπορεί να αποδειχθεί και πειραματικά: «Ό, τι δημιουργεί αυτό το βιβλίο είναι μια υπόθεση, αλλά τουλάχιστον είναι μια υπόθεση που μπορεί να δοκιμαστεί, σε αντίθεση με τις περισσότερες αναγνωστικές θεωρίες» (Holland, 1968: xv). Η Θεωρία που εξετάζουμε διαφοροποιείται κυρίως ως προς το εξής: δέχεται ως δεδομένα, στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε το λογοτεχνικό έργο, όχι μόνο την επιρροή του λογοτεχνικού έργου αλλά και τη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στο λογοτεχνικό έργο και στον αναγνώστη, στην Ταυτότητά του: «Σε αντίθεση με τις Θεωρίες που βασίζονται σε κίνητρο και συνθήκες, όλες οι ψυχολογικές θεωρίες εντοπίζουν την πηγή του αστείου σε κάποιου είδους διάδραση ανάμεσα σ' αυτόν που γελάει και στο αντικείμενο που προκαλεί το γέλιο αντί να την εντοπίζουν μόνο στο δεύτερο» (Holland, 1982: 34).

Για το Holland ο αναγνώστης και η Ταυτότητά του είναι εκείνα τα στοιχεία που καθορίζουν τη σημασία του λογοτεχνικού κειμένου, την οποία αποκτά κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης και από τη νοηματοδότηση του κάθε αναγνώστη. Το θέμα της ταυτότητας είναι ο ξεχωριστός τρόπος με τον οποίο σκέφτεται και δρα ένας άνθρωπος, ο τρόπος με τον οποίο έχουν εγγραφεί στο μυαλό του οι εμπειρίες της πρώτης παιδικής ηλικίας. «Η ταυτότητα αρχίζει με τον άλλον, με τον τροφό, επειδή το παιδί δεν αντιλαμβάνεται τον εαυτό του σαν ξεχωριστή οντότητα ως ότου εμπιστευτεί τη μητέρα του σαν ξεχωριστή οντότητα» (Holland, 1968: 10). Διαφωνώντας με τους Φορμαλιστές, οι οποίοι επιφυλάσσουν για τις λέξεις του κειμένου το ρόλο της νοηματοδότησης – ίδιας για κάθε αναγνώστη – ο Holland αναθέτει πρωταγωνιστικό ρόλο στο Εγώ και στις δυναμικές του που κρύβονται πίσω από τις λέξεις. Η Λογοτεχνία «ενσωματώνει τις ψυχολογικές αξιώσεις των δημιουργών της», εφόσον ο λογοτέχνης είναι εκείνος που δημιουργεί τους χαρακτήρες των ηρώων με όλα τους τα γνωρίσματα, αλλά «πραγματοποιείται κιόλας μέσα από τις ψυχολογικές αξιώσεις των αναγνωστών που ερμηνεύουν το λογοτεχνικό έργο» (Holland, 1990: 29). Όπως υποστηρίζει, «οι συγκεκριμένες εκφράσεις στα όνειρα, στα αστεία, στους ελεύθερους συνειρμούς, στις μεταφορές, στα κλισέ, στα “φροϋδικά λάθη”, στις εσφαλμένες αναγνώσεις και στη λήθη αποκαλύπτουν τις δυναμικές του εγώ πίσω τους» (Holland, 1975: 45). Ο Holland θεωρεί την ταυτότητα του αναγνώστη μια πρωτογενή έννοια, η οποία αναπτύσσεται κατά τα πρώτα χρόνια ζωής του ανθρώπου και διαμορφώνει το Εγώ που παραμένει σταθερό σε όλη τη διάρκεια της ζωής του. Η ταυτότητά μας είναι εκείνο που καθορίζει την ερμηνεία μας για τον κόσμο, άρα και όταν ερμηνεύουμε ένα λογοτεχνικό κείμενο είναι η ταυτότητά μας που μας οδηγεί στην ερμηνεία αυτή. Αυτό κατά τον Holland είναι και το καθοριστικό σημείο που δίνει την απάντηση στο ερώ-

τημα γιατί ένα λογοτεχνικό κείμενο έχει διαφορετική απήχηση στον καθέναν από εμάς. Ξεκινώντας από τη θεώρηση ότι «η Λογοτεχνία είναι ένα αντικειμενικό κείμενο, αλλά επίσης μια υποκειμενική εμπειρία» (Holland, 1968: 108), ο Holland αναφέρεται στη μέθοδό του, η οποία περιλαμβάνει δύο ειδών αναγνώσεις: πρώτα, μια αντικειμενική ανάγνωση, περιγραφή του λογοτεχνικού έργου, του κειμένου όπως είναι και έπειτα μια ψυχολογική περιγραφή από τον αναγνώστη. Αν δεχτούμε ότι τα στοιχεία του χαρακτήρα, οι προσωπικές εμπειρίες, η κοσμοθεωρία του αναγνώστη είναι εκείνα που τον επηρεάζουν στην αντίδρασή του απέναντι σε ένα λογοτεχνικό έργο, τότε μπορούμε να απαντήσουμε εύκολα στο ερώτημα γιατί δεν έχουν όλα τα αναγνώσματα την ίδια συγκινησιακή φόρτιση για όλους. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε πως μέσα στη σταθερότητα και στην ιδιαιτερότητα του χαρακτήρα μας γίνονται αλλαγές που προκύπτουν από τη συνάντησή μας με νέες εμπειρίες. Ο «εαυτός» (the self), παραμένει ίδιος αλλά εμπλουτισμένος με τη νέα εμπειρία, είναι αυτός που καθορίζει οτιδήποτε κάνουμε –από τον έρωτα ως την επιστήμη– και δεν υπάρχει αντικειμενική θέαση σε τίποτα (Holland, 1990: 4). Τα νοήματα που υπονοούνται σε ένα λογοτεχνικό έργο γίνονται κατανοητά και σαφή για τον αναγνώστη μέσα από θέματα, τα οποία έχουν ενδιαφέρον για τον ίδιο. Μέσα από την ανάγνωση και βάσει της ταυτότητάς μας ξαναδημιουργούμε τους χαρακτήρες που υπάρχουν ήδη στο μυθιστόρημα και τους δίνουμε την αληθοφανή τους διάσταση (Holland, 1968: 277). Ένα βασικό σημείο στην Ψυχαναλυτική Θεωρία Λογοτεχνίας του Holland είναι ότι η Ταύτιση επιτυγχάνεται μέσα από το ταίριασμα των αμυνών του αναγνώστη με αυτές του ήρωα του έργου, όταν το έργο ταιριάζει στον ψυχισμό μας και η ανάγνωση γίνεται απολαυστική. Όπως και η Ψυχοθεραπεία έτσι και η ανάγνωση περιλαμβάνει ταύτιση, προβολή και ενδοβολή, δηλαδή τη διαδικασία με την οποία το υποκείμενο εισάγει μέσα του, από έξω προς τα μέσα, τον εξωτερικό κόσμο και τον αφομοιώνει. Ο ασθενής φέρνει κομμάτια της ζωής του στο θεραπευτή και από αυτά βγάζει ένα συνεκτικό νόημα, όπως ο αναγνώστης βγάζει νόημα από το βιβλίο λόγω των προαναφερθεισών διαδικασιών. Ο ασθενής για τον Holland είναι ό, τι ο αναγνώστης ενός ποιήματος. Διαβάζει τα κομμάτια της ζωής του και τα φέρνει στο θεραπευτή για να βρει ένα σχήμα ώστε αυτός να ενοποιήσει την εμπειρία του (Holland, 1975: 260).

Επομένως, το ερώτημα με αφορμή το οποίο έγινε η έρευνα, και το βασικό ερώτημα στη Θεωρία του Holland είναι γιατί υπάρχουν διαφορετικές αντιδράσεις από τους αναγνώστες ή από τους θεατές απέναντι στο ίδιο λογοτεχνικό ή θεατρικό έργο, αντίστοιχα, και περαιτέρω απέναντι σε όλες τις μορφές Τέχνης. Εφόσον «κάποιος μπορεί να αναλύσει τη Λογοτεχνία αντικειμενικά, πώς και γιατί οι επαναλαμβανόμενες εικόνες και δομές διαμορφώνουν την υποκειμενική ανταπόκριση κάποιου;» (Holland, 1968: xiv). Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα ήρθε μέσα από την Ψυχαναλυτική Θεωρία και την ανάλυση του θέματος της Ταυτότητας του αναγνώστη. Κατά τον Holland, στο ερώτημα «Ποιο είναι το νόημα της Λογοτεχνίας;», η ψυχαναλυτική προσέγγισή της έχει μια μοναδική συμβολή στην απάντησή του, «επειδή μπορεί να περιγράψει επακριβώς την ιδιαίτερη ευχαρίστηση της Λογοτεχνίας» (Holland,

1968: 4). Σύμφωνα με την Ψυχαναλυτική Θεωρία Λογοτεχνίας, «τα λογοτεχνικά έργα προκαλούν στον αναγνώστη μια σειρά ασύνειδων φαντασιώσεων και συνειδητής άμυνας εναντίον τους. Το έργο είναι απολαύσιμο, επειδή με πλάγια τεχνοτροπικά μέσα μετασηματίζει τις βαθύτερες ανησυχίες και επιθυμίες μας σε κοινωνικώς αποδεκτά νοήματα» (Eagleton, 1989: 269).

Η εμπειρία του έργου είναι υποκειμενική, το έργο γεννιέται μέσα από τον αναγνώστη και την Ταυτότητά του. Όπως αναφέρθηκε, ως Ταυτότητα ο Holland αναγνωρίζει την προσωπικότητα που διαμορφώνεται στην παιδική ηλικία, όπου διαφοροποιούμε τον εαυτό μας από τους άλλους, και είναι πάντα ικανή για παραλλαγές αλλά μη αναστρέψιμη. Η διαμόρφωση της ταυτότητας είναι κάτι που γίνεται στην πρώτη παιδική ηλικία και καθορίζεται από τη διαφοροποίηση εαυτού- άλλου: «Η κατάκτηση ενός θέματος ταυτότητας γίνεται ανάμεσα σε άλλα σημαντικότερα επιτεύγματα του πρώτου σταδίου της παιδικής ανάπτυξης: η διαφοροποίηση του εαυτού από το αντικείμενο και η ικανότητα να ανεχόμαστε συναισθήματα αγάπης και μίσους για το ίδιο άτομο» (Holland, 1975: 224). Οπότε, η πραγματικότητα μετασηματίζεται και γίνεται ή όχι εμπειρία ανάλογα με τη δεκτικότητα που έχουμε από το θέμα Ταυτότητάς μας. Η λογοτεχνική εμπειρία, ως νέα πραγματικότητα, διαμορφώνεται έτσι ώστε να ταιριάζει στον τρόπο ζωής μας και να συμπληρώσει το θέμα ταυτότητας του κάθε αναγνώστη, οπότε εκείνος ταυτίζεται ή όχι με τους χαρακτήρες του λογοτεχνικού έργου, οι οποίοι με τη σειρά τους ξαναδημιουργούνται από τον αναγνώστη που χρησιμοποιεί το υλικό του λογοτεχνικού έργου, για να δημιουργήσει φαντασιώσεις εκπλήρωσης επιθυμιών. Θα μπορούσαμε να ονομάσουμε αυτό που γίνεται ανάμεσα στον αναγνώστη και στο λογοτεχνικό χαρακτήρα ενσωμάτωση, ενδοβολή⁵ ή ταυτοποίηση, επειδή «βασίζεται στην πιθανότητα ή επιθυμία να βάλουμε τον εαυτό μας στην ίδια θέση» (Holland, 1968: 278). Η σχέση έργου και αναγνώστη είναι που δημιουργεί τη φαντασίωση, η οποία αντανακλά επιθυμίες από τα αναπτυξιακά στάδια του τελευταίου. Η φαντασίωση «δεν είναι “μέσα” στο έργο, αλλά στον αναγνώστη ή, ακριβέστερα, στη δημιουργική σχέση μεταξύ του αναγνώστη και του έργου» (Holland, 1975: 117).

Το περιεχόμενο του έργου αντιστοιχεί στην ορμή και στη φαντασίωση, ενώ η μορφή αντιστοιχεί στην άμυνα, δηλαδή στη διαχείριση της φαντασίωσης. Τέλος, ο αναγνώστης μετασηματίζει το φαντασιακό περιεχόμενο σε ερμηνεία, χρησιμοποιώντας λειτουργίες του Εγώ, δηλαδή τις ικανότητές του για ερμηνεία, την εμπειρία του ως τώρα, κ.λπ. Άρα, η όλη αναγνωστική εμπειρία είναι η επεξεργασία του προσωπικού στυλ μέσα από φαντασιώσεις, άμυνες και μετασηματισμούς. Παίρνουμε ορισμένες άμυνες από το χαρακτήρα, οι οποίες υπάρχουν αντικειμενικά, και βάζουμε και τα δικά μας συναισθήματα. Η έκταση της άμυνας εξαρτάται από το πόσο μεγάλη

---

⁵ Στο *Τετράγλωσσο Λεξικό της Ψυχανάλυσης των Λευτέρη Αναγνώστου και Γιώργου Βαμβαλή* (Επίκουρος, 2004), ο όρος «ενδοβολή» αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία το υποκείμενο εισάγει μέσα του τον εξωτερικό κόσμο με σκοπό να τον αφομοιώσει.

ή μικρή, έντονη ή όχι, είναι η διαμάχη ανάμεσα στη φαντασία και στο μέρος του λογοτεχνικού έργου που χρησιμοποιεί ο αναγνώστης ως άμυνα. Ο λογοτεχνικός χαρακτήρας κατά κάποιο τρόπο «ικανοποιεί μια ανάγκη για λογαριασμό μας», υποστηρίζει ο Holland (1968: 277). Και συνεχίζει: «Οι χαρακτήρες είναι αληθινοί ή όχι, μόνο όσο τους προικίζουμε με τις επιθυμίες και τις άμυνες μας», οπότε στα λογοτεχνικά κείμενα οι κριτικοί δεν πρέπει να κοιτάζουν τους χαρακτήρες αλλά τους αναγνώστες, αφού είναι εκείνοι που ξαναδημιουργούν τους χαρακτήρες και τους προσδίδουν μια αίσθηση αληθοφάνειας (Holland, 1968: 280).

Το λογοτεχνικό κείμενο αποτελεί την εξωτερική πραγματικότητα, η οποία όμως δεν είναι αντικειμενική, αλλά διαμορφώνεται χειραγωγούμενη από το Εγώ και μέσα από άμυνες και προσαρμογές οδηγείται προς τη συνείδηση. Το έργο αφομοιώνεται από τις ψυχολογικές διαδικασίες του αναγνώστη, ο οποίος αναζητά λύσεις στις εξωτερικές και εσωτερικές απαιτήσεις που τον περιβάλλουν, οπότε δεν μπορούμε να πούμε ότι το λογοτεχνικό έργο είναι ανεξάρτητο από την προσωπικότητα του αναγνώστη, αφού εκείνος δεν χωρίζεται από το κείμενο, αλλά το προσθέτει στον εαυτό του ως καινούργια εμπειρία που εσωτερικεύει και αποδέχεται. Για το Holland η Λογοτεχνία είναι ένας ενδοσκοπημένος μετασχηματισμός, το λογοτεχνικό κείμενο προσφέρει σε μας φαντασιώσεις που τις βιώνουμε σαν δικές μας (Holland, 1968: 311). Η ταυτοποίηση με ένα λογοτεχνικό χαρακτήρα είναι μείξη δικών μας και δικών του χαρακτηριστικών, οπότε η λεγόμενη “ταύτιση” με ένα λογοτεχνικό χαρακτήρα «είναι ένα μπερδεμένο μείγμα προβολής και ενδοβολής, παίρνουμε από το χαρακτήρα ορμές και άμυνες που πράγματι βρίσκονται εκεί και τους προσθέτουμε συναισθήματα που βρίσκονται μέσα μας, είναι δικά μας» (Holland, 1968: 278).

Ποια είναι, λοιπόν, η λογοτεχνική αξία ενός λογοτεχνικού κειμένου για τον αναγνώστη; Όταν υπάρξει ισορροπία ανάμεσα στη φαντασίωση και στη διαχείριση της φαντασίωσης, τότε υπάρχει ανατροφοδότηση μέσω του συναισθήματος που δημιουργείται. Ο Holland κάνει ιδιαίτερη μνεία στα συναισθήματα, αφιερώνοντας ένα ολόκληρο κεφάλαιο στο βιβλίο του (Holland, 1968: 281) και ονομάζοντας Αναγνωστικά Συναισθήματα (literary affects), εκείνα που καταλαμβάνουν τους αναγνώστες. Στο ερώτημα «Πώς αισθάνεσαι;» η απάντηση «γίνεται μια σειρά από λίγο-πολύ ελεύθερους συνειρμούς από τους οποίους κάποιος μπορεί να συμπεράνει περιεχόμενο φαντασίωσης ή αμυντική διαχείριση» (Holland, 1968: 282). Εκείνα τα συναισθήματα που προκύπτουν από την ανάγνωση του λογοτεχνικού έργου είναι πιθανό να πηγάζουν και από τα δύο (περιεχόμενο φαντασίωσης, αμυντική διαχείριση): «Το αναγνωστικό συναίσθημα μοιάζει να προέρχεται είτε από το καθένα ξεχωριστά είτε και από τα δύο μαζί» (Holland, 1968: 289).

Οι πηγές των συναισθημάτων είναι δύο ειδών εντάσεις, οι διασυστημικές, δηλαδή οι ορμές στο Εκείνο, την ώθηση για ικανοποίηση των ενστικτωδών αναγκών και από το Εγώ, τον εξωτερικό κόσμο, και οι ενδοσυστημικές, δηλαδή οι εντάσεις ανάμεσα στο Εγώ και στο Εκείνο ή ανάμεσα στο Εγώ και στο Υπερεγώ, το ηθικό μέρος της προσωπικότητας του ατόμου που αφορά το τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνει, τι

είναι επιτρεπτό και τι όχι, τι είναι καλό ή κακό, σωστό ή λάθος. Ανάλογα με τον τρόπο που αφομοιώνονται τα συναισθήματα από τον αναγνώστη προκύπτει η αντίδρασή του, από τον τρόπο που διαχειρίζεται τη φαντασίωση μέσα από τις άμυνές του (Holland, 1975: 293). Η ανάγνωση είναι μια ευχάριστη εμπειρία, όταν υπάρχει μικρή αμυντική διαχείριση, όταν η φαντασίωση υπερισχύει και αντιμετωπίζει επιτυχώς κάθε είδους άμυνα-αντίσταση στο «θέλω», ενώ στην αντίθετη περίπτωση, όταν η αμυντική διαχείριση είναι μεγάλη και η φαντασίωση ανίσχυρη, τότε η αναγνωστική ευχαρίστηση είναι μικρότερη έως μηδαμινή, καθώς οι επιθυμίες του αναγνώστη καταπιέζονται έντονα ή και ματαιώνονται οριστικά. Τα συναισθήματα δεν συμβαίνουν από μόνα τους μέσα στα κείμενα αλλά από την αφομοίωσή τους από τον αναγνώστη με αποτέλεσμα να προκύπτουν κάποιες δυαδικότητες, όπως οι παρακάτω:

- Θετική- αρνητική ανταπόκριση: θετική ανταπόκριση σημαίνει ότι ο αναγνώστης κατόρθωσε να συνθέσει, από πράγματα που βρήκε στο κείμενο, κάποιο μέρος ή όλο το στυλ ζωής του, ιδιαίτερα ένα μέρος ή ολόκληρη τη δομή των αμυνών του. Αν ανταποκριθεί αρνητικά, δεν κατόρθωσε να δημιουργήσει μια τέτοια σύνθεση.
- Δύο συστατικά σε κάθε φαντασιακή ικανοποίηση: απευθείας άμεση ικανοποίηση και η φανταστική ικανοποίηση που αρχίζει να προκαλεί ένταση.
- Δυνατές ή ελάχιστες άμυνες των αναγνωστών: η έκταση της άμυνας έχει σχέση με το μέγεθος της διαμάχης που διεγείρει η φαντασία των αναγνωστών και πόσο μέρος του λογοτεχνικού έργου μπορούν να χρησιμοποιήσουν για άμυνα και πόσο μεγάλο μέρος της σκέψης τους και των αμυνών τους, εκτός του έργου, μπορούν να βάλουν.

Ο όρος, λοιπόν, που διαφοροποιεί τη Θεωρία του Holland από τις υπόλοιπες θεωρίες της Αναγνωστικής Ανταπόκρισης είναι η «Ταυτότητα». Η ψυχαναλυτική ανάγνωση αποκαλύπτει φαντασιώσεις παιδικές, αρχέγονες, σωματικές που είναι φορτισμένες με φόβους και επιθυμίες. Αυτές οι φαντασιώσεις δε διαχωρίζονται, αλλά συγκεντρώνονται από τις σκέψεις πρωτοβάθμιας διαδικασίας, συμπυκνώσεις, μετατοπίσεις, συμβολισμούς, προβολές, διαχωρισμούς κ.λπ. Για να δούμε τη Λογοτεχνία στην πληρότητά της, δε θα ξεχωρίσουμε το συνειδητό από το ασυνείδητο, αλλά θα ασχοληθούμε με το μετασχηματισμό του ενός στο άλλο, καθώς η Λογοτεχνία αντλεί τη δύναμη και τις ορμές της από τις βαθιές και φοβερές ρίζες της προσωπικής μας εμπειρίας (Holland, 1968: 29- 30). Ο ίδιος στην έρευνά του με τους πέντε αναγνώστες λέει πως μέσα από τις γενικεύσεις τους, πέρα από το συγκεκριμένο κείμενο, προσπάθησε να αναγνωρίσει ένα κεντρικό, επαναλαμβανόμενο μοτίβο, ορμής και άμυνας, ή αλλιώς «ένα θέμα Ταυτότητας μέσα στις ατελείωτες παραλλαγές των ενδιαφερόντων ενός ατόμου» (Holland, 1975: 67). Σε ένα λογοτεχνικό έργο παίρνουμε ένα κεντρικό θέμα, για να εκφράσουμε την ενότητα που έχουν μεταξύ τους οι λέξεις. Με τον ίδιο τρόπο, για να κατανοήσουμε ένα χαρακτήρα στην ολότητά του, χρειάζεται να αποσπάσουμε ένα (κεντρικό) θέμα Ταυτότητας από τις πάρα πολλές επιλογές του Εγώ. Ένα μόνο θέμα Ταυτότητας μπορεί να περιγράψει πάνω από ένα άτομο, όπως και

ένα θέμα μπορεί να περιγράψει αρκετά λογοτεχνικά έργα (Holland, 1975: 111). Πώς βρίσκουμε τον εαυτό μας στα βιβλία; Η απάντηση που δίνει ο Holland στο ερώτημα έρχεται μέσα από τέσσερις αρχές, οι οποίες περιγράφουν τις εσωτερικές δυναμικές της αναγνωστικής εμπειρίας:

- Πρώτη αρχή: Το στυλ ψάχνει τον εαυτό του.

Αν ο αναγνώστης ανταποκρίνεται θετικά σε ένα λογοτεχνικό έργο, πιο σωστά σε κάποια σημεία του, είναι επειδή «τα συνδυάζει, έτσι ώστε να αντιπροσωπεύουν ένα συγκεκριμένο κομμάτι του τρόπου ζωής του, δηλαδή τις προσδοκίες του από άλλες οντότητες» (Holland, 1975: 114). Ο αναγνώστης που ανταποκρίνεται θετικά, δεν νιώθει διαφορά ανάμεσα σ' αυτό που αντιλαμβάνεται ότι συμβαίνει «μέσα στο έργο» και σ' αυτό που συμβαίνει ανάμεσα στον ίδιο και στο έργο. Ο αναγνώστης ενώνεται με το έργο και τα γεγονότα του βιβλίου γίνονται τόσο αληθινά όσο οτιδήποτε στο μυαλό του (Holland, 1975: 114- 115).

- Δεύτερη αρχή : Οι άμυνες πρέπει να ταιριάζουν.

Αν ο αναγνώστης ανταποκρίνεται θετικά σε ένα έργο, «πρέπει να έχει συνθέσει από αυτό όλη ή ένα μέρος της χαρακτηριστικής δομής από άμυνες ή προσαρμογές. Κάτι πρέπει να έχει βρει στο έργο που κάνει ό,τι κάνει και αυτός, για να ανταπεξέλθει στις ανάγκες ή στους κινδύνους» (Holland, 1975: 115). Ένα μέρος του τρόπου ζωής του καθενός από εμάς είναι το αποτέλεσμα του στυλ των αμυνών και των προσαρμογών μας που είναι παραλλαγές στο θέμα Ταυτότητάς μας. Όσον αφορά τον αναγνώστη, στο πλαίσιο της Θεωρίας που υιοθετούμε εδώ, η αναγνωστική του εμπειρία όπως και οι υπόλοιπες εμπειρίες του φιλτράρονται μέσα από την προσωπικότητά του, δηλαδή από την ταυτότητα που έχει δημιουργηθεί μέσω των αμυνών και των προσαρμογών. Ταίριασμα των αμυνών σημαίνει ότι ο αναγνώστης «πρέπει να είναι ικανός να ικανοποιήσει το Εγώ του με αυτά (με τα στοιχεία της ιστορίας) σε όλα τα επίπεδα, και τις πιο “υψηλές” διανοητικές λειτουργίες» (Holland, 1975: 116).

- Τρίτη αρχή: Η φαντασίωση προβάλλει τις φαντασιώσεις.

Η ανάγνωση είναι μια εκπλήρωση επιθυμιών. Η αρχή αυτή αφορά τις φαντασιώσεις που δημιουργεί ο αναγνώστης ορμώμενος από το υλικό του λογοτεχνικού έργου, φαντασιώσεις που δεν υπάρχουν μέσα στο έργο αφού, αν γινόταν αυτό, όλοι οι αναγνώστες θα είχαν την ίδια ανταπόκριση, αλλά μέσα στον αναγνώστη: «κάθε αναγνώστης χρησιμοποιεί το υλικό που πήρε από το λογοτεχνικό έργο, για να δημιουργήσει μια χαρακτηριστική για τον εαυτό του φαντασίωση εκπλήρωσης επιθυμιών». Η φαντασίωση «δεν είναι “μέσα” στο έργο, αλλά μέσα στον αναγνώστη ή, ακριβέστερα, στη δημιουργική σχέση ανάμεσα στον αναγνώστη και στο έργο» (Holland, 1975: 117).

- Τέταρτη αρχή: Ο χαρακτήρας μεταμορφώνεται χαρακτηριστικά.

Αφού ο αναγνώστης πετύχει το ταίριασμα της αμυντικής του δομής και την προσαρμογή στις φαντασιώσεις του, μπορούμε να κάνουμε λόγο για μετασηματισμό, δηλαδή «μετασηματίζει το φαντασιακό περιεχόμενο, το οποίο δημιούργησε

από το υλικό της ιστορίας που δέχτηκαν οι άμυνές του, σε κάποιο αναγνωστικό θέμα ή ερμηνεία» (Holland, 1975: 121- 122).

Ο Holland, θέλοντας να δώσει μια εξήγηση για τον τρόπο με τον οποίο επιδρά η Λογοτεχνία στον αναγνώστη και πώς δημιουργείται η αλληλοδιάδραση μεταξύ τους, ακολούθησε δύο τρόπους. Πρώτα είδε το κείμενο σαν διαδικασία μετασχηματισμού, όπου ο αναγνώστης αφαιρούσε από το κείμενο μόνο ό,τι μπορούσε να πάρει σύμφωνα με τη δομή της προσωπικότητάς του, και έπειτα, βλέποντας ότι με αυτό τον τρόπο οι απαντήσεις στα ερωτήματά του ήταν όπως αναφέρει «ιδιοσυγκρασιακές» δοκίμασε να δώσει μια εξήγηση χωρίς να αφαιρεί το κείμενο από τον αναγνώστη, αλλά να το προσθέτει σ' αυτόν: «Μέσα στις χαρακτηριστικές άμυνες του αναγνώστη, κάποιος θα έπρεπε να μπορεί να διακρίνει τις αρνήσεις και τις ενσωματώσεις από την ιστορία», όμως «οι απαντήσεις αποδείχτηκαν ιδιοσυγκρασιακές γι' αυτή την αφαιρετική εξήγηση. Έτσι, απρόθυμα δοκίμασα την αντίστροφη εξήγηση, να μη χωρίζω ποτέ τον αναγνώστη από το κείμενο αλλά αντ' αυτού, να ρωτάω πώς το πρόσθεσε στον εαυτό του, πώς το αναδημιούργησε στην προσωπική του εμπειρία» (Holland, 1975: 289- 90). Με το πείραμα των «πέντε αναγνωστών» θέλησε να επιβεβαιώσει την ιδέα ότι ο αναγνώστης δημιουργεί το λογοτεχνικό έργο, το οποίο δεν μπορεί να σταθεί από μόνο του, καθώς φέρει μέσα από την αναγνωστική διαδικασία τα πρότυπα και τις δομές του. Όταν, ως αναγνώστες, κάνουμε ενδοβολή σε ένα λογοτεχνικό έργο, εξωτερικεύουμε έναν εαυτό που είναι βαθιά κρυμμένος και από τον οποίο βγαίνουν έντονα και βαθιά συναισθήματα. Γνωρίζουμε ότι τα πρόσωπα ενός μυθιστορήματος, μιας ταινίας ή ενός θεατρικού έργου δεν είναι πραγματικά και ότι οι χαρακτήρες ανήκουν σε ένα φανταστικό κόσμο, ωστόσο αυτή η γνώση δεν είναι αρκετή να μας εμποδίσει να ταυτιστούμε με τον ήρωα ενός μυθιστορήματος ή να φορτιστούμε συγκινησιακά από την πλοκή μιας ιστορίας ή το δραματικό τέλος ενός θεατρικού έργου. Πρόκειται για τη λεγόμενη «απώθηση της δυσπιστίας» ("willing suspension of disbelief"), κάτι που για τον Holland αποτελεί το κίνητρο για το αν μας αρέσει ή όχι ένα έργο τέχνης. Αυτό σημαίνει ότι ο αναγνώστης έχει συνειδητή δυσπιστία κατά την ανάγνωση ενός βιβλίου ή τη θέαση ενός έργου, γνωρίζει δηλαδή πως τα πρόσωπα και οι χαρακτήρες είναι μη ρεαλιστικά, όμως η συνειδητοποίηση αυτή γίνεται απώθηση και είναι αυτή η απώθηση και η ευχαρίστηση την οποία παίρνουμε απ' αυτήν που συνιστούν την έννοια της Λογοτεχνίας και «όχι η λογοτεχνικότητα ενός γραπτού που μας κάνει να απωθούμε την δυσπιστία» (Holland, 1968: 71). Ο αναγνώστης δίνει νόημα στις λέξεις που αποκτούν την έννοια που θέλει ο ίδιος, αφού οι φαντασιώσεις, οι άμυνες και οι προσαρμογές που θα χρησιμοποιήσει εξαρτώνται από την προσωπικότητά του, από την ήδη υπάρχουσα Ταυτότητά του. Ο Holland, αφού έδωσε σε πέντε αναγνώστες λογοτεχνικά βιβλία και συζήτησε σε μορφή συνέντευξης τις απαντήσεις τους, εξέτασε το υλικό των συνεντεύξεων. Εξέτασε μια μόνο συνέντευξη του αναγνώστη, για να ανακαλύψει τις αρχές της συγκεκριμένης Ταυτότητας και, ύστερα από συνέντευξη μιας ώρας, έκανε την ανάλυση και εντόπισε θέ-

ματα που τα χώρισε σε τρεις ομάδες: τις προτιμήσεις του αναγνώστη, το υλικό φαντασίωσης που πρόκυπτε και τη γνώμη του αναγνώστη για τους χαρακτήρες, για τα επεισόδια, τι θυμόταν, τι ξεχνούσε, κ.λπ., μέσα από τη διαδικασία των ελεύθερων συνειρμών. Μετά τις συνεντεύξεις αυτές, ο Holland κατέληξε στη διατύπωση των τεσσάρων αρχών και οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι ο αναγνώστης ανταποκρίνεται θετικά σε ένα λογοτεχνικό έργο, όταν συνδυάζει τα σημεία του έτσι ώστε να αντιπροσωπεύουν ένα κομμάτι του τρόπου ζωής του, τις προσδοκίες του. Θετική ανταπόκριση από τον αναγνώστη σημαίνει επιβεβαίωση των ελπίδων του, η οποία δεν έρχεται από μια ουσιώδη ιδέα που υπάρχει μέσα στο έργο, αλλά είναι μια κεντρική φαντασίωση που διαχέεται σε όλο το κείμενο. Σε κάθε ανάγνωση λογοτεχνικού έργου, λοιπόν, οι μηχανισμοί που λαμβάνουν χώρα για την αποδοχή του ή μη από τον αναγνώστη είναι τέσσερις, γνωστοί με τα αρχικά DEFT (Defenses, Expectations, Fantasies, Transformations) (Holland, 1978), και έχουν σχέση με:

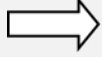
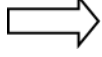
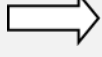
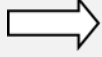
- τις άμυνες που ενεργοποιούνται κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης, οι οποίες καθορίζουν και τον τρόπο διαχείρισης τυχόν αρνητικών συναισθημάτων κατά την ανάγνωση που έχουν άμεση σχέση με αυτό που φέρουμε μέσα μας ως προσωπικότητες, με την παιδική μας ηλικία, με τις πρότερες εμπειρίες μας,
- τις προσδοκίες που έχουμε για το έργο, δηλαδή τι περιμένουμε να βρούμε σε ένα λογοτεχνικό δημιούργημα,
- τις φαντασιώσεις που εγείρει το έργο σε κάθε αναγνώστη, οι οποίες, ως υλικό της παιδικής ηλικίας, δεν διαχωρίζονται από την πραγματικότητα, και, τέλος,
- με τους μετασχηματισμούς, οι οποίοι κάνουν δυνατές τις μετατροπές που επιχειρούμε στο έργο, ώστε να ταιριάζει στο δικό μας Εγώ. Στο λογοτεχνικό κείμενο, οι μετασχηματισμένες επιθυμίες γίνονται σημασίες με συνοχή και, συνεπώς, μας είναι ευχάριστες.

Πιο αναλυτικά, και σύμφωνα με την πρώτη αρχή, ο αναγνώστης ανταποκρίνεται θετικά σε ένα λογοτεχνικό έργο όταν συνδυάζει τα σημεία του, έτσι ώστε να αντιπροσωπεύουν ένα κομμάτι του τρόπου ζωής του, τις προσδοκίες του. Η θετική ανταπόκριση του αναγνώστη σημαίνει ότι έχει συνθέσει από το λογοτεχνικό έργο χαρακτηριστική δομή από άμυνες, μηχανισμούς που δραστηριοποιούνται μόλις εμφανιστεί κίνδυνος, και προσαρμογές, δηλαδή τρόπους με τους οποίους η πραγματικότητα χειρίζεται τις εσώτερες ορμές. Ο αναγνώστης χρησιμοποιεί το υλικό του λογοτεχνικού έργου για να δημιουργήσει φαντασιώσεις εκπλήρωσης επιθυμιών. Όταν «η φαντασίωση είναι ευχάριστη και δε συναντά άμυνες ή η άμυνα δεν τη διαχειρίζεται σε μεγάλο βαθμό, το συναίσθημα μοιάζει κοντινό στην ικανοποίηση: όπου η φαντασίωση προκαλεί άγχος και δεν είναι πολύ διαχειρίσιμη, βιώνουμε άγχος ή μια “αίσθηση εσωτερικού κινδύνου”» κάτι που, όπως καταλήγει ο Holland, φαίνεται λογικό. Αντίθετα, όταν οι άμυνες είναι δυνατές, τα συναισθήματα μπλοκάρουν, οι διεγέρσεις αποσιωπούνται, ή η όλη εμπειρία γίνεται εμπειρία διανοητικής απόστασης και παρωδίας» (Holland, 1968: 293). Σε αυτή την περίπτωση, το συναίσθημα που προκύπτει

δεν έχει αιτία του τη φαντασίωση αλλά το θυμό και πιο συγκεκριμένα «το συναίσθημα που προκύπτει έχει εμβέλεια από το μηδέν έως το θυμό –με άλλα λόγια, η φαντασίωση παύει να είναι η αιτία του συναισθήματος και αναλαμβάνει το αμυντικό ή επίσημο επίπεδο» (Holland, 1968: 294). Η φαντασίωση δημιουργείται από τη σχέση ανάμεσα στο λογοτεχνικό έργο και στον αναγνώστη, ενώ αντανακλά επιθυμίες μέσα από τα αναπτυξιακά του στάδια. Γίνεται κατανοητό ότι ο κάθε αναγνώστης συνδέει το υλικό της ιστορίας με τη φαντασίωση και το αναπτυξιακό στάδιο που έχει ενδιαφέρον για εκείνον, έτσι η ίδια ιστορία σημαίνει κάτι διαφορετικό για τον καθένα μας, ανάλογα με τι είδους φαντασιώσεις δημιουργούμε μέσα απ' αυτήν. Στο πείραμα του Holland, ο κάθε αναγνώστης «τοποθέτησε το περιεχόμενο της ασυνείδητης φαντασίωσης της ιστορίας στο ή στα επίπεδα της φαντασίωσης όπου συνήθως λειτουργούσε η δική του σκέψη» (Holland, 1975: 119).

Κατά το Holland η Λογοτεχνία είναι μια εμπειρία που προστίθεται στο θέμα της ταυτότητάς μας ως διαφορά ανάμεσα σε εμάς και στους άλλους, ενώ οι διαφορετικές αυτές εμπειρίες-ταυτότητες δημιουργούν τους πολιτιστικούς κώδικες. Όπως υποστηρίζει: «Ο συγγραφέας δημιουργεί κάτι σύμφωνα με τις δικές του χαρακτηριστικές διαδικασίες μετασχηματισμού, το οποίο γίνεται το θησαυροφυλάκιο, από το οποίο κάποιος άλλος παίρνει και μετασχηματίζει σύμφωνα με τους δικούς του χαρακτηριστικούς τρόπους» (Holland, 1975: 220). Συνεπώς, ο αναγνώστης έχει μια ομοιότητα στις αναγνωστικές του εμπειρίες, δηλαδή σε διαφορετικά αναγνώσματα φέρει τα δικά του όμοια στοιχεία, όπως και διαφορετικοί αναγνώστες έχουν ποικίλες αντιδράσεις στο ίδιο ανάγνωσμα. Βασικό στοιχείο αυτής της διαφοροποίησης ανάμεσα στους αναγνώστες είναι η ύπαρξη των τεσσάρων αρχών, οι οποίες, ανάλογα με το αν επιβεβαιώνονται ή όχι σε κάθε αναγνωστική απόπειρα, καθορίζουν αντίστοιχα και την προτίμηση ή την αποδοκιμασία του αναγνώστη απέναντι στο λογοτεχνικό έργο. Τα στάδια που ακολουθούσε είναι εκείνα, τα οποία προσπαθήσαμε να προσαρμόσουμε στη δική μας έρευνα. Είναι λοιπόν σκόπιμο και χρήσιμο για την κατανόηση της μεθοδολογίας μας να την παραθέσουμε όσο πιο σχηματικά και συνοπτικά, προκειμένου να γίνει αντιληπτή η ομοιότητα των βημάτων της δικής μας απόπειρας με εκείνα του Holland, προσαρμοσμένα στην ηλικία των νηπίων. Παρατηρούμε ότι, εκτός από το βήμα 5α (δραματοποίηση, ζωγραφική) και την ερώτηση: «Τι σου άρεσε πιο πολύ;», υπάρχει όσο το δυνατό μεγαλύτερη αντιστοιχία ανάμεσα στη σειρά και στο ύφος των βημάτων του Holland και σε εκείνα της Νηπιαγωγού:

N. HOLLAND		ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ
1. Ερωτηματολόγιο προς τους φοιτητές.		1. Ερωτηματολόγιο προς τους γονείς.
2. Ανάγνωση του λογοτεχνικού έργου από τους φοιτητές.		2. Αφήγηση παραμυθιού από τη Νηπιαγωγό.

3. Μαγνητοφωνημένη συνέντευξη. Κύριο ερώτημα: «Πώς αισθάνεσαι;».		3. Ερωτήσεις-κύριο ερώτημα: «Τι σου άρεσε περισσότερο;».
4. Αυτοσχέδιες ερωτήσεις και επανάληψη ιστορίας με δικά τους λόγια.		4. Αυτοσχέδιες ερωτήσεις και επανάληψη ιστορίας με δικά τους λόγια.
5. Λεπτομερής καταγραφή των λέξεων των φοιτητών.		5. Λεπτομερής καταγραφή των λέξεων των παιδιών.
		5α. Δραματοποίηση και ζωγραφική.
6. Διατύπωση συμπερασμάτων.		6. Διατύπωση συμπερασμάτων.

Στην αναζήτηση της Ταυτότητας

Επιχειρήσαμε, λοιπόν, να εφαρμόσουμε την Ψυχαναλυτική Θεωρία του Norman Holland σε μικρά παιδιά ηλικίας 5-6 ετών, για να ελέγξουμε αν αυτό είναι εφικτό και σε ποιο βαθμό και, αν δεν είναι, ποιες είναι οι δυσκολίες. Θελήσαμε να αναδείξουμε τη σχέση της φαντασίας με το θέμα Ταυτότητας των νηπίων αλλά και τη σύνδεση της Ταυτότητας των μικρών αναγνωστών (με ποιους τρόπους και ένταση) με τις εμπειρίες τους που συνεισφέρουν στη συγκρότηση της προσωπικότητάς τους.

Προτού ξεκινήσουμε τη σειρά των αφηγήσεων με σκοπό να κατανοήσουμε, όσο αυτό ήταν δυνατό, την πρότερη εμπειρία των παιδιών και τις προτιμήσεις τους, καθώς και τα ερεθίσματα από το οικογενειακό τους περιβάλλον, δώσαμε ερωτηματολόγιο στους γονείς αναφορικά με τα ενδιαφέροντα των παιδιών τους και τις ασχολίες τους στο σπίτι. Επίσης, προετοιμάσαμε τα παιδιά με ερωτήσεις και συζητήσεις σχετικά με τις προτιμήσεις τους στα παραμύθια, ενώ καταγράψαμε τις παρατηρήσεις που προέκυψαν. Μετά την αφήγηση των παραμυθιών, κάθε παιδί από την επιλεγμένη ομάδα αφηγήθηκε την ιστορία ελεύθερα, χωρίς παρέμβαση δική μας. Στη συνέχεια, ταξινομήσαμε τις προτιμήσεις των παιδιών σχετικά με αυτά που τους άρεσαν ή όχι, δραματοποιήσαμε τα παραμύθια με επιλογές ρόλων, ζωγραφίσαμε σκηνές τους και συγκεντρώσαμε τις παρατηρήσεις μας. Σε αντιστοιχία με τη μέθοδο Holland, εφαρμόσαμε τον ελεύθερο συνειρμό, ώστε τα παιδιά να εκφραστούν ελεύθερα, χωρίς περιορισμούς ή υποδείξεις από τον ενήλικο-αφηγητή.

Το πρακτικό μέρος της εργασίας μας, όπως ήδη έχει αναφερθεί, πραγματοποιήθηκε στο 6^ο Νηπιαγωγείο Ναυπάκτου κατά την περίοδο Μαρτίου-Ιουνίου 2016. Η ομάδα που επιλέξαμε αποτελείτο από έξι παιδιά νηπιακής ηλικίας, δηλαδή πέντε με πεντέμισι ετών. Η επιλογή έγινε για δύο λόγους: πρώτον, λόγω της ηλικίας των παιδιών, επειδή ήταν όλα νήπια, και δεύτερο, λόγω της ικανότητας των συγκεκριμένων νηπίων στη συζήτηση και στη διατύπωση απόψεων σχετικών με ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόντων. Θυμίζω εδώ ότι στη δική μας έρευνα τα υποκείμενα ήταν παιδιά με μικρή αναγνωστική εμπειρία και όχι έμπειροι αναγνώστες, οπότε δεν τίθεται θέμα

σύγκρισης με τα ερευνητικά υποκείμενα του *5 Readers Reading*. Μια άλλη διαφοροποίηση είναι ότι τα παιδιά της ηλικίας του Νηπιαγωγείου αρκετές φορές κουράζονται ή παρασύρονται από τους συμμαθητές τους στην τάξη, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ολοκληρώσουν τις απαντήσεις τους, λόγω της βιασύνης τους να επιστρέψουν στο παιχνίδι. Εντούτοις, είχε ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε, όσο αυτό ήταν δυνατό και μέσα στις συνθήκες του Νηπιαγωγείου, αν πράγματι το θέμα Ταυτότητας του παιδιού της προσχολικής ηλικίας, όπως είχε διαμορφωθεί από τη μέχρι τώρα εμπειρία του, σχετιζόταν άμεσα με τις προτιμήσεις του στα παραμύθια και, κατά συνέπεια, σε άλλα είδη πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, το ζητούμενο ήταν να παρατηρήσουμε την ομοιότητα των στάσεων ενός νηπίου σε διαφορετικά παραμύθια και τη διαφορετική αντίδραση πολλών νηπίων στο ίδιο παραμύθι, ακολουθώντας με αυτό τον τρόπο μια διαδικασία που θα μας οδηγούσε σε αυτό που είναι ουσιώδες στην αναγνωστική ανταπόκριση, σύμφωνα με το Holland:

Η ουσία είναι να βιώσουμε την ομοιότητα που φέρνει ένας αναγνώστης σε διαφορετικές ιστορίες και τη διαφορά που φέρνουν διαφορετικοί αναγνώστες στην ίδια ιστορία. Μόνο τότε θα είναι κάποιος ικανός να δοκιμάσει την επεξηγηματική δύναμη αυτών των τεσσάρων αρχών ή να κρίνει τη γενική αρχή ότι η αναγνωστική ανταπόκριση εκφράζει όχι μόνο το κείμενο αλλά και την αναδημιουργία του κειμένου από τον αναγνώστη μέσα από το θέμα ταυτότητας του (Holland, 1975: 131).

Η αναζήτησή μας, λοιπόν, είχε δύο σκέλη, δηλαδή να ανακαλύψουμε ίδια σημεία ενός παιδιού σε διαφορετικές ιστορίες και να εντοπίσουμε διαφορετικά σημεία πολλών παιδιών σε μία ιστορία. Συνεπώς οι ερωτήσεις που υποβάλαμε ήταν οι ίδιες και αφορούσαν τη στάση ενός παιδιού απέναντι σε διαφορετικές ιστορίες, ενώ από τις ίδιες ερωτήσεις μπορούσαμε να διαπιστώσουμε τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στα παιδιά από τις απαντήσεις τους για την ίδια ιστορία. Πριν από την αφήγηση των παραμυθιών, συζητήσαμε με τα παιδιά, θέτοντας ερωτήσεις σε καθένα ξεχωριστά, προκειμένου να διασφαλίσουμε κατά το δυνατό ότι δεν θα επηρεάζονταν μεταξύ τους στις απαντήσεις τους αλλά ότι θα σκέφτονταν και θα εκφράζονταν ελεύθερα. Τα θέματα των ερωτήσεων ήταν σχετικά με το αγαπημένο τους παραμύθι, το πρόσωπο που τους αφηγείται, το χώρο που προτιμούν για διάβασμα και τους ήρωες με τους οποίους θα ήθελαν να μοιάζουν. Στις απαντήσεις, προσπαθήσαμε να διακρίνουμε τι περιμένουν τα παιδιά από τα παραμύθια, τι προτιμούν σε ένα χαρακτήρα και, γενικά, τι βρίσκουν ενδιαφέρον σε μια ιστορία. Μετά την αφήγηση του παραμυθιού, υποβάλαμε στα παιδιά τις δύο κύριες ερωτήσεις που μας βοήθησαν να καταλάβουμε πού εστίασαν το ενδιαφέρον τους: «Μπορείς να πεις την ιστορία με δικά σου λόγια;», «Τι σε εντυπωσίασε περισσότερο;».

Εκτός, βέβαια, από τις προκαθορισμένες ερωτήσεις, προέκυψαν και άλλες μέσα από το διάλογο με τα παιδιά, οι οποίες διαμόρφωσαν τις απαντήσεις τους, όπως για παράδειγμα: «Ποιος ήρωας θα ήθελες να είσαι, όταν παίζουμε το παραμύθι;», ή «Πώς σου φάνηκε η πράξη του ήρωα και τι θα έκανες εσύ στη θέση του;», ή «Πώς νιώθεις για τον ήρωα/τους ήρωες της ιστορίας;». Μας ενδιέφερε να δούμε κατά πόσο θα μπορούσαν οι τέσσερις αρχές του Holland να έχουν ισχύ σε αναγνώστες, στην περίπτωση μας ακροατές, νηπιακής ηλικίας, αν δηλαδή θα εντόπιζαν μέσα στις ιστορίες στοιχεία που υπάρχουν στο χαρακτήρα τους, καθώς και αν θα ικανοποιούνταν από αυτό που άκουγαν, εντοπίζοντας στις ιστορίες τις φαντασιώσεις τους που έχουν ενδιαφέρον για τους ίδιους.

Συμπερασματικά

Μια πρώτη γενική παρατήρηση είναι ότι τα παιδιά του Νηπιαγωγείου στην πλειοψηφία τους έχουν μια καθολική άποψη για το καλό και το κακό, ενώ χρησιμοποιούν αυτές τις λέξεις σχεδόν για οτιδήποτε αφορά τη γνώμη τους, όταν ερωτώνται για τις προτιμήσεις τους. Ο ήρωας είναι καλός ή κακός και οι πράξεις του ανάλογες. Όλα τα παιδιά προτιμούν να τους διαβάσουν με ησυχία και κατά προτίμηση πριν από τον ύπνο και όλα προτιμούν να τους διαβάσει η μαμά. Τα αγόρια ενδιαφέρονται για περιπέτειες που έχουν σχέση με κάστρα, ιππότες και μάχες, ενώ τα κορίτσια για ευτυχία που προκύπτει μέσα από την αγάπη και το γάμο. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο οι απαντήσεις των παιδιών σε ό,τι αφορά εκείνο που τους έκανε περισσότερη εντύπωση, παρουσιάζουν ομοιότητες.

Μελετώντας τα λόγια των παιδιών σχετικά με τις προτιμήσεις τους στα παραμύθια, κατανοούμε την ισχύ της πρώτης αρχής: Τι μου αρέσει σε ένα παραμύθι; Βρίσκω σ' αυτό που ακούω ό,τι μου αρέσει ή ένα μέρος αυτού που περιμένω; Για να διαπιστώσουμε την ισχύ της δεύτερης αρχής, σύμφωνα με την οποία ο αναγνώστης ικανοποιείται σε όλα τα επίπεδα από την ανάγνωση, θα κοιτάξουμε προσεκτικά τα λόγια στις απαντήσεις των παιδιών, προκειμένου να εντοπίσουμε λέξεις που θα μας βοηθήσουν να καταλάβουμε την ύπαρξη ή όχι αυτής της ικανοποίησης. Μια μάλλον αυτονόητη διαπίστωση είναι ότι σε όλα τα παιδιά άρεσαν οι ιστορίες, όπως φάνηκε από τον τρόπο που παρακολουθούσαν την αφήγηση. Πρέπει, βέβαια, να έχουμε υπόψη μας ότι τα παιδιά της ηλικίας αυτής δείχνουν μεγάλη προτίμηση στα παραμύθια και στις ιστορίες που περιέχουν περιπέτειες και ότι δύσκολα θα δείξουν δυσαρέσκεια για μια αφήγηση, ιδιαίτερα όταν αυτή γίνεται με όσο το δυνατό πιο παραστατικό και ζωηρό τρόπο. Πέρα από αυτή τη γενική παραδοχή όμως, οι λόγοι για τους οποίους το κάθε παιδί ένιωθε ευχαρίστηση με τα παραμύθια διαφέρουν και αυτή η διαφοροποίηση έχει κυρίως σχέση με το φύλο. Τα αγόρια φαίνεται να αρέσκονται σε μάχες, επικίνδυνες αφηγηματικές καταστάσεις και γενναιότητες, ενώ τα κορίτσια σε ιστορίες που έχουν πρίγκιπες, πριγκίπισσες και ευτυχισμένο τέλος. Συνήθως στο Νηπιαγωγείο οι ρόλοι των κοριτσιών και των αγοριών είναι ξεκάθαροι, με τα κορίτσια να προτιμούν τη ρομαντική πλευρά των παραμυθιών και τα αγόρια την πιο δυναμική

και περιπετειώδη οπτική τους, όπως διαπιστώνουμε και από τις απαντήσεις τους. Αυτό δείχνει την πρόθεση των παιδιών να ταυτίζονται με τους ήρωες ή τις ηρωίδες, επειδή βλέπουν στα πρόσωπα των πρωταγωνιστών των παραμυθιών κάποια στοιχεία που συνδέονται με την ταυτότητά τους. Η πιθανή, λοιπόν, σύνδεση που κάνει το παιδί ανάμεσα στον εαυτό του και στον ήρωα/ στους ήρωες ενός παραμυθιού οδηγεί και στην εκπλήρωση της φαντασίωσης, την τρίτη από τις τέσσερις αρχές, φαντασίωση που δημιουργείται από τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί το υλικό του παραμυθιού. Η τέταρτη αρχή, η παράμετρος του μετασχηματισμού, δηλαδή της μεταμόρφωσης του φαντασιακού περιεχομένου σε ερμηνεία, ακριβώς επειδή απαιτεί προηγούμενη αναγνωστική εμπειρία, ερμηνευτικές ικανότητες αλλά και γενικότερη εμπειρία πάνω στην ανθρώπινη συμπεριφορά, παρουσιάζει μεγαλύτερη δυσκολία. Ο λόγος γι' αυτό είναι ότι πρόκειται για μια εσωτερική διαδικασία, της οποίας το αποτέλεσμα γίνεται φανερό μέσα από πολλές αναγνωστικές εμπειρίες, κάτι που απαιτεί όχι μόνο τη συμμετοχή μεγαλύτερων ηλικιακά υποκειμένων αλλά και περισσότερο χρόνο από αυτόν που διαθέτει κάποιος σε μια τέτοια έρευνα στο Νηπιαγωγείο. Οπότε, δεν είναι δυνατό στο χρόνο που διαθέσαμε αλλά και λόγω της ηλικίας των παιδιών να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με το αν τα νήπια ενσωμάτωσαν την αναγνωστική εμπειρία που είχαν στις προηγούμενες με τον τρόπο που ο Holland εξηγεί στη Θεωρία του.

Θα πρέπει να επισημάνουμε, τελειώνοντας, ότι, παρά την πρόθυμη συμμετοχή των παιδιών που φάνηκε να απολαμβάνουν τη διαδικασία, ορισμένες φορές, είτε λόγω της βιασύνης τους να ασχοληθούν με το παιχνίδι, είτε λόγω απουσίας, δεν ήταν δυνατό να καταγράψουμε την προτίμηση ή τις ιδέες τους για όλες τις ιστορίες. Ωστόσο, μετά την προσπάθεια που έγινε και έχοντας μελετήσει τη Θεωρία Αναγνωστικής Ανταπόκρισης του N. Holland, μπορούμε να διατυπώσουμε ένα συμπέρασμα με αρκετά μεγάλη βεβαιότητα: κάποια στοιχεία από αυτό που βρήκαν τα παιδιά θετικά ή αρνητικά ενδιαφέρον υπήρχε ήδη στις ιδέες και προτιμήσεις τους και η συνάντηση ανάμεσα στην εσωτερική πραγματικότητα, δηλαδή στο προσωπικό στυλ, και στην εξωτερική πραγματικότητα, δηλαδή στην αναγνωστική εμπειρία, πρόσθεσε ένα ακόμα στοιχείο στη διαμόρφωση εκείνου του χαρακτηριστικού που ο Holland ονομάζει Ταυτότητα και που διαφοροποιεί τους αναγνώστες και την αντίδρασή τους απέναντι σε ένα λογοτεχνικό έργο. Οπότε, ακόμη και αν η έρευνά μας δεν θα μπορούσε να διεκδικήσει αναγωγικό χαρακτήρα, οι προθέσεις αλλά και οι διαπιστώσεις της έρχονται να πιστοποιήσουν και να μας υπενθυμίσουν τα αυτονόητα που πολύ συχνά αγνοούμε και ως δάσκαλοι και ως μελετητές.

Βιβλιογραφικές Πηγές

Αυδίκος, Ε. (1997). *Το λαϊκό παραμύθι*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Bettelheim, B. (1976). *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. New York: Vintage Books.

- Eagleton, T. (1989). *Εισαγωγή στη Θεωρία της Λογοτεχνίας*. (Μτφρ. Μ. Μαυρωνάς). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Holland, N. (1978). «A Transactive Account of Transactive Criticism». *Poetics*, 7(2): 177-189.
- Holland, N. (1975). *5 Readers Reading*. New Haven & London: Yale University Press.
- Holland, N. (1990). *Holland's Guide to Psychoanalytic Psychology and Literature and Psychology*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Holland, N. (1982). *Laughing, a Psychology of Humor*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Holland, N. (1968). *The Dynamics of Literary Response*. New York: Oxford University Press.
- Jean, G. (1996). *Η Δύναμη των Παραμυθιών*. (Μτφρ. Μ. Τζαφεροπούλου). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Καπλάνογλου, Μ. (2002). *Παραμύθι και αφήγηση στην Ελλάδα: Μια παλιά τέχνη σε μια νέα εποχή. Το παράδειγμα των αφηγητών από τα νησιά του Αιγαίου και από τις προσφυγικές κοινότητες των Μικρασιατών Ελλήνων*. Αθήνα: Πατάκης.
- Λουκάτος, Δ. (1977). *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Μέγας, Γ. Α. (2004). *Ελληνικά Παραμύθια*. Α' τόμος. (15^η έκδ.). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας".
- Μέγας, Γ. Α. (2010). *Ελληνικά Παραμύθια*. Β' τόμος. (5^η έκδ.). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας".
- Norton, D. E., Norton, S. E. & McClure, A. A. (2007). *Μέσα από τα Μάτια ενός Παιδιού: Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία*. (Μτφρ. Φ. Καπτσίκη & Σ. Καζαντζή). Αθήνα & Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΠΗΓΗ

Norman N. Holland (Home Page-Marston-Milbauer Eminent Scholar Emeritus at the University of Florida). Ημερομηνία πρόσβασης: 15/02/2016 από: <http://www.clas.ufl.edu/users/nholland>.